Antimodernii Eminescu şi Caragiale

Adrian JICU*

Key-words: *modernity*, *anti-modernity*, *conservatism*, *national identity*, *Compagnon*, *Eminescu*, *Caragiale*

1. Preliminarii

Interesul pentru gândirea social-politică a lui Mihai Eminescu, dar, mai nou, şi pentru cea şi a lui I.L. Caragiale cunoaşte o ascensiune în ultimii ani. Tendinţa, uşor observabilă, s-a concretizat în numeroase colocvii, polemici, anchete, articole sau volume, care şi-au propus să definească specificul publicisticii celor doi autori. Surprinzător, rezultatele nu (prea) au fost pe măsura intenţiilor. Una dintre cauze ține, desigur, de complexitatea activității scriitorilor menționați. Dar nu este singura. Explicația trebuie pusă, mai degrabă, pe seama unui mod impropriu de abordare, pe care l-a sesizat, în cazul lui Eminescu, Ilina Gregori:

> Dimpotrivă, viața lui Eminescu trezește în ultimii ani o curiozitate de-a dreptul înverşunată în rândul unor tineri autori (este vorba de „vârsta" atinsă în conştiința publică), subjugați nu atât de poetul, cât de gazetarul Eminescu (Gregori 2008: 20).

Goana după senzaționalul biografic a acaparat, se vede, şi istoriografia literară, îndepărtând-o de text şi atrăgând-o pe terenurile nesigure ale ipoteticului sau ale speculației.

Care să fie însă unghiul optim din care trebuie abordată gândirea autorilor menționați se dovedeşte o chestiune deloc facilă. Din punctul meu de vedere, el trebuie situat undeva la mijloc, între interpretările clasicizate, încremenite în câteva poncife, şi tentativele recente, care încearcă să propună căutarea de adevăruri definitive. Simptomatică pentru prima categorie se dovedeşte viziunea lui Eugen Simion, care, comparându-i pe Eminescu şi Caragiale, invocă o afirmație cunoscută, situându-se pe o poziție clasicizantă:

> contemporani, prieteni, două caractere, două atitudini ideologice, două moduri de a se situa față de lume, două modele morale şi spirituale. Unul reprezintă, cum sugerează Pompiliu Constantinescu, spiritul nostru nocturn (misterios, mesianic, jeluitor, nostalgic), celălalt spiritul diurn (ironic, demitizant, relativizant, cârtitor) (Simion 2012: 46).

Din tabără „inovatorilor", l-aş cita doar pe Theodor Codreanu, adept al teoriei conspiraționismului, din perspectiva căreia publicistica eminesciană apare ca

* Universitatea „Vasile Alecsandri", Bacău, România.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

întruchipare a unei gândiri geniale, care avea să scrie „CARTEA” şi să pună bazele unei Românii moderne etc. Ambele poziții mi se par depăşite. A rămâne cantonați într-o anume grilă de interpretare este la fel de păgubos ca a supralicita dimensiunile revelațiilor editoriale recente (corespondență, manuscrise, exegeză etc.).

Pe de altă parte, există o reală dificultate în a delimita specificul gândirii celor doi. Fără a intra în amănunte, amintesc faptul că li s-au atribuit lui Eminescu şi Caragiale etichete dintre cele mai diverse, de la junimişti, reacționari, paseişti, conservatori etc. la socialişti, (ultra)naționalişti, antisemiți, xenofobi etc. Eliminând din această paletă bogată caracterizările tendențioase, făcute în funcție de interesele celor care au realizat interpretarea, rămâne însă o problemă de fond (care este specificul gândirii lor?), dublată de una terminologică, întrucât fiecare dintre apelativele menționate îşi dovedeşte insuficiența. O sugestie făcută de Mircea Martin – „nu vi se pare că ireductibilul Caragiale (Ion Luca) s-ar putea înscrie într-o asemenea «familie de spirite»?” (Martin 2008: 10) – devine stimulatoare în demersul de circumscriere a gândirii celor doi scriitori. Din acest motiv, miza acestei lucrări o constituie investigarea posibilității ca noțiunea de „antimodernitate”, aşa cum este ea teoretizată de Compagnon, să se potrivească gândirii eminesciene, respectiv celei caragialiene.

2. Eminescu şi grila antimodernă

Raportarea gândirii eminesciene la modelul conceptual propus de Antoine Compagnon ne obligă la o rapidă rememorare a celor şase *topoi* considerați de eseistul belgian ca definitorii pentru antimodernitate: o figură istorică – contrarevoluția, o figură filosofică – anti-iluminismul, o figură existențială – pesimismul, o figură teologică – conştiința apăsătoare a păcatului originar, o figură estetică – sublimul şi o figură stilistică – vituperația sau imprecația (Compagnon 2008: 20–22). În ce măsură se potrivesc aceste trăsături definitorii publicisticii eminesciene rămâne să constatăm în paginile ce urmează.

Să notăm, pentru început, că, în privința concepției istorice, Eminescu este un reacționar, dar nu în sensul polemic pe care îl atribuiau termenului gazetele liberale contemporane şi nici în cel peiorativ dat de Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, ci în accepțiunea propusă de poetul însuşi în articolul *De când cu începerea...*:

> Prin reacție nu înțelegem – precum insinuați dvs. – o întoarcere la un sistem feudal ce nici n-a existat cândva în țara noastră, ci o mişcare de îndreptare a vieții noastre publice, o mişcare al cărui punct de vedere să fie ideea de stat şi ideea de naționalitate, sacrificate până astăzi sistematic principiilor abstracte de liberalism american şi de umanitarism cosmopolit (Eminescu 1989a: 189).

Eminescu subliniază, ulterior, în articolul *Nu ştim de unde până unde…* că „reacționar” este un termen-sperietoare în limbajul epocii, fiind utilizat ca modalitate de discreditare a adversarilor politici:

> Ei bine, iată în ce consistă reacție şi liberalism în România. Dacă un om îşi mai are toate sâmbetele la un loc, atunci e reacționar, se-nțelege. Dacă i-a mai rămas vrunuia niscaiva brumă de avere şi crede a putea pretinde ca la decretarea de legi organice să nu se voteze cu drumul de fier, ci să se mai oprească pe ici, pe colo, ca să vază de nu sunt interese atinse, atunci e reacționar (Eminescu 1989a: 242).

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

Un alt articol în care Eminescu îşi defineşte poziția ideologică, apărându-se de acuzația de reacționarism pe care i-o aruncau ziarele liberale, este *Organele de publicitate…*, în care demască demagogia adversarilor care căutau să îl compromită în ochii opiniei publice:

> Reacțiune! Reacționari! Iată cuvintele magice ce trebuie să ne spulbere în ochii țării, iată acuzarea, pururea reînnoită pe care, deşi s-a discutat de atâtea ori de noi, nu ne vom obosi de a-i arăta adevărata valoare, adică *deşertăciunea* (Eminescu 1989a: 203).

În răspunsul său, desigur polemic, Eminescu surprinde prin a declara că nu e reacționar, ci, dimpotrivă, liberal, însă în accepțiunea originară a termenului: „Noi declarăm, şi aceasta din toată puterea convicțiunii noastre, că suntem *liberali* în toată întinderea cuvântului şi în tot adevărul său" (Eminescu 1989a: 203). Altfel spus, el se declară un adept al modernității, dar unul de factură moderată, aşa cum sunt, de fapt, antimodernii: „cei rezervați şi critici față de modernitate, nu cei care aderă la ea necondiționat" (Compagnon 2008: 5). Precizându-şi poziția, jurnalistul se dovedeşte un elitist, respingând principiile egalitarismului revoluționar: „Aceea ce nu voim este sufragiul universal, sunt aspirațiunile republicane, despotismul şi opresiunea prin mulțime, radicalismul şi demagogia" (Eminescu 1989a, 203). De pe această poziție, Eminescu repudiază încălcarea legii, abuzurile şi tot ceea ce contravine spiritului Constituției:

> În rezumat, *respingerea* a tot ce este *republică,* mai mult sau mai puțin deghizată, şi *conservarea* Constituției cu monarhia constituțională ce avem, iată statornicele noastre principii. Dacă acei ce zilnic proclamă *liberalismul* lor au principii mai liberale decât aceste, atunci recunoaştem că suntem rămaşi înapoi, dar totodată cată să mărturisim că, de câte ori se vor face încercări de a păşi peste limitele libertăților şi aşezămintelor noastre constituționale, noi ne vom face reacționari, în adevăratul şi binefăcătorul înțeles al cuvântului (Eminescu 1989a: 203).

Avem, aşadar, de-a face cu un monarhism constituțional, în limitele adevărului şi ale legii. Corect fundamentată, concepția sa contravenea însă realităților politice, bazate întotdeauna pe dinamica negocierii, a compromisului şi chiar a minciunii. Ceea ce politicienii foloseau la nivel de discurs, Eminescu folosea la nivel de gândire şi, uneori, de trăire. Dacă pentru alții „liberalism", „conservatorism", „radicalism", „reacționarism" erau doar termeni dintr-o retorică de propagandă, pentru el erau chestiuni esențiale. De aici, inaderența la realitățile vremii.

De precizat că nu trebuie să confundăm „conservatismul" cu „conservatorismul" şi că, dintre cele trei subcategorii de contrarevoluționari identificate de Compagnon, *conservatori*, *reacționari* şi *reformişti*, Eminescu se încadrează, mai degrabă, în cea de a doua. Reacționarii sunt fideli unui trecut îndepărtat, dar nu doresc întoarcerea la o stare de lucruri anterioară, cum nici redactorul „Timpului" nu preconizează întoarcerea la epoca prepaşoptistă, pe care o elogiază totuşi, vorbind despre buna alcătuire a țării şi despre relațiile dintre domn, boieri şi țărani, pe care le opune masivului aparat birocratic inventat de sistemul liberal. Eminescu nu vrea, în termenii lui Compagnon, „o revoluție contrară, ci contrariul Revoluției". De aceea, exasperat de atacurile presei liberale, Eminescu reiterează, în articolul *Nu ştim de unde până unde...*, principiile după care se conduce şi pe care le consideră esențiale:

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

> Conservatismul reprezentat prin organul nostru nu înseamnă aşadar altceva decât menţinerea Constituţiei actuale *tale quale*, adecă bună-rea cum este şi împiedicarea de-a nu merge cu dezvoltarea constituţională şi mai departe, de pildă la sufrajul universal, la republică, la ostracism, la despotismul mulţimii. Constituţia actuală e adecă destul de liberală şi nu mai trebuie lărgită de cum este (Eminescu 1989: 242).

Construindu-şi un model propriu de evoluţie a ţării, era previzibil ca Eminescu să se opună celui liberal, însă refuzul nu îl transformă într-un retrograd, ci, aşa cum vom vedea, într-un visător.

În ceea ce priveşte cel de-al doilea topos (caracterul anti-iluminist al antimodernilor), trebuie spus că Eminescu îl ilustrează, parţial, prin neîncrederea în progres. Ea devine, de altminteri, un loc comun al antimodernităţii, aşa cum arată acelaşi Compagnon: „cea mai vizibilă şi mai simptomatică trăsătură antimodernă şi antifilozofică va fi contestarea permanentă a legii progresului" (Compagnon 2008: 69). Într-un articol din „Timpul" (9 decembrie 1878), intitulat *Într-un studiu de politică…*, Eminescu reia una dintre tezele sale fundamentale: primatul muncii ca unică posibilitate pentru progres, arătându-se sceptic faţă de evoluţia societăţii în formele actuale:

> Organizaţia de astăzi a favorizat fuga de muncă; ea a ridicat elemente cari n-au nimic în fruntea statului, ca sa trăiască sau [să] se îmbogăţească din averea lui, şi tot organizaţia aceasta a făcut şi pe alte clase să crează că numai prin politică poţi ajunge la ceva. Astfel profesorii de universitate, în loc să-şi caute de treabă, fac politică; profesorii de licee şi de şcoale primare asemenea; ingineri, medici, scriitori, muzicanţi, actori chiar, toţi fac politică, pentru a parveni. Şi acesta e răul cu desăvîrşire mai mare; căci relele actuale ar putea fi trecătoare, dar conrupîndu-se însuşi nervul vieţii oricării societăţi, iubirea de muncă, nu mai e nici măcar speranţa de îndreptare (Eminescu 1989a: 131).

Cele trei paliere pe care le implică următoarea figură, cea existenţială, se regăsesc în grade diferite la Eminescu. La nivel social, gazetarul se arată dezamăgit de direcţia în care merge societatea românească. Un incident aparent banal, insubordonarea unui copist faţă de un judecător sau a unor elevi faţă de profesor, devine pentru Eminescu motiv întemeiat pentru a deplânge proasta organizare socială şi lipsa disciplinei în administraţie, după cum se poate constata în *Probleme pedagogice*. Cât priveşte palierul istoric, neîncrederea lui Eminescu ia forma recursului la trecut, prin care gazetarul urmăreşte scopuri persuasive, după cum demonstrează Monica Spiridon într-o laborioasă analiză a publicisticii eminesciene făcută din unghiul prozei literare[1]. Totuşi, numeroasele trimiteri la istorie şi la figuri memorabile de domnitori nu pot avea funcţie strict argumentativă. Ele ţin şi de o concepţie, adânc înrădăcinată, potrivit căreia prezentul nu se ridică la înălţimea trecutului evocat ca epocă de aur, cu domnitori ca Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Mircea cel Bătrân sau Grigore Ghica, simboluri ale iubirii de ţară.

În fine, la nivel individual, s-a tot vorbit despre pesimismul eminescian, căutându-se, de la Maiorescu şi Gherea până la Mircea Cărtărescu, sursele acestuia. Fără a intra în bogata bibliografie dedicată chestiunii, să reţinem ca semnificative

[1] Pentru demonstraţia completă, a se vedea volumele Monicăi Spiridon (2003 şi 1984 – sau ediţia a II-a, 1996), dar şi mai recentul volum al lui Daniel Ciurel (2011).

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

pentru dezabuzarea lui Eminescu două mărturisiri. Prima, datând din finalul studenției berlineze, marchează renunțarea la idealurile tinereții şi intrarea într-o altă vârstă a gândirii:

> Am decis să mă întorc în țară peste câtăva vreme şi să mă arunc iarăşi în valurile vieții practice. Mi-e indiferent cum - eu şi aşa nu pot fi fericit în lume (Eminescu, *apud* Pop 1978: 155).

Cealaltă, mai vehementă, apare în corespondența cu Iacob Negruzzi, căruia Eminescu i se plânge de munca la ziar:

> Dacă n-am mai scris multora din ei cauza e ca la „Timpul" am fiece zi de umplut o colă de tipar (împreună cu Slavici) şi această masturbație intelectuală ne face incapabili de a ne aduna mințile (Eminescu 1989b: 348).

Dacă primele trei dintre figurile specifice antimodernității erau ilustrate consistent, păcatul originar îşi găseşte un ecou mai slab în publicistica eminesciană. Ostilitatea față de progres, față de democrație şi față de doctrina bunului sălbatic se întâlnesc în câteva pagini din publicistica sa, dar şi atunci au dat naştere unor interpretări rigide:

> Dați-mi statul cel mai absolutist în care oamenii să fie sănătoşi şi avuți, îl prefer statului celui mai liber în care oamenii vor fi mizeri şi bolnavi (Eminescu 1980: 31).

Antidemocratismul său nu trebuie citit *ad litteram*, ci luat ca o poză prin care Eminescu sfida, polemic, retorica presei liberale, plină de promisiuni vizând drepturi şi libertăți neacoperite însă în realitate. Motiv pentru care plasarea de către Marta Petreu a citatului din *Icoane vechi şi icoane nouă* în continuarea opiniilor lui Ştefan Zeletin (care vorbeşte despre „naționalismul sentimental" şi despre „străinofobie") şi a lui E. Lovinescu („misticismul național") mi se pare neconcludentă, întrucât aparține unui registru diferit[2].

O altă trăsătură a antimodernității lui Eminescu, sublimul, derivă din patosul pus în slujba convingerilor sale, dar este subminată adesea de naivitatea soluțiilor propuse. Nobilă în intenții, gândirea sa păcătuieşte însă adesea la capitolul pragmatism, unde jurnalistul se vede prins în ițele propriilor convingeri, de care nu se poate dezice, sau în complicatele lupte politice ale epocii, dominate de intrigi, compromisuri şi trădări. Din acest motiv, Eminescu s-a trezit uneori în postura de a nu avea acces la informații esențiale, ceea ce l-a dus la interpretări eronate ale evenimentelor, aşa cum s-a întâmplat, spre exemplu, cu ocazia Războiului de Independență şi a Tratatului de la Berlin.

În schimb, cea mai elocventă dintre figurile antimoderne prezentă în discursul publicistic eminescian este vituperația, semn al pasiunii cu care îşi învestea scrisul. Or, din acest punct de vedere, Eminescu nu precupețeşte nimic în a-şi apăra crezurile. Vehemența cu care combate liberalismul de paradă, în numele ideii de națiune sau pentru drepturile țărănimii, îl împinge la fraze tari, la limita decenței,

[2] În capitolul *„Evreofili" şi „evreofagi". Şapte autori despre chestiunea evreiască*, din volumul din 2011, Marta Petreu analizează controversata problemă a antisemitismului eminescian, referindu-se, inevitabil, şi la concepția sa politică, socială şi economică, prilej cu care identifică trei faze de manifestare: organicistă, junimist-antiliberală şi anticonstituțională şi, ultima, conservatoare.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

încadrabile în sfera pamfletului. Abia intrat în redacția „Timpului", el se aruncă în focul polemicilor cu „Românul", acuzându-i pe liberali de oportunism, într-un limbaj pigmentat cu imprecații xenofobe:

> Astfel dar, pentru a înlătura un pericol, pentru a astupa gurile flămânzilor liberali, pentru a evita ca proletariatul de ciocoi şi cenuşari să intre în înţelegere cu duşmanul, ne-au adus pe noi ciocoii şi cenuşarii de liberali la putere şi într-adevăr schimbarea în noi s-au făcut iute-iute. Din antidinastici ne-am făcut dinastici, din turcofili turcofagi, din rusofili rusofagi, şi în sfârşit ne-am face orice-ar pofti M. Sa, numai la putere să se îndure să ne lase – că, Doamne mare, mulţi suntem şi numai statul cu miile lui de locuri şi locuşoare încape toată liberalimea, cu nevastă, cu copil, cu nepot, cu strănepot ş.a. (Eminescu 1989a: 8).

Este doar unul dintre multele exemple când Eminescu va tuna şi fulgera împotriva liberalilor, a străinilor sau a evreilor, acuzați de relele care s-au abătut asupra țării. Fără a intra în analiza xenofobiei şi a antisemitismului eminescian, să reținem că vehemența limbajului său publicistic adevereşte afirmația lui Compagnon privind preferința antimodernilor pentru vituperație: „Antimodernul i se adresează lumii pe tonul unui profet, sau, mai bine zis, pe tonul «unui profet al trecutului»" (Compagnon, 2008: 164).

În urma acestui examen sumar se poate concluziona (cu riscurile aferente care decurg din puținătatea exemplelor şi a trimiterilor) că gândirea eminesciană nu ilustrează integral conceptul de „antimodernitate", dar se înscrie în sfera lui, termenul dovedindu-se, în opinia mea, mai potrivit pentru a circumscrie concepția redactorului de la „Timpul".

3. Caragiale față cu modernitatea

Este Caragiale un antimodern? Se justifică oare sugestia lui Mircea Martin pe care am invocat-o în deschiderea acestui articol? Şi dacă da, care sunt limitele acestei antimodernități? Să ne amintim, pentru început, câteva dintre avatarurile încadrării scriitorului, care au pus în dificultate critici dintre cei mai avizați. Recent, Oana Soare a analizat cazul lui G. Ibrăileanu, care, după ce în *Spiritul critic în cultura românească* vorbise despre „critica socială extremă", se vede nevoit să recunoască, în prefața ediției a doua, că a greşit:

> Trebuie să adaog că, cu privire la politica lui Caragiale, ar fi trebuit de remaniat şi complectat capitolul respectiv, pentru că, de la război încoace, mă conving din ce în ce mai mult că acest om a văzut mai bine decât oricine în realitatea noastră din veacul al XIX-lea. Dar acest lucru îl voi arăta altădată (Ibrăileanu, *apud* Soare 2011: 143).

Nu este vorba însă, cum consideră cercetătoarea bucureşteană, despre modernitatea criticii lui Ibrăileanu, ci, mai degrabă, despre o revizuire de tip lovinescian. Ideologul poporanist are tăria de a-şi recunoaşte eroarea, semn al vocației critice adevărate. În schimb, E. Lovinescu va persista în greşeală, contestând valabilitatea criticismului caragialian. Ceea ce, desigur, nu-l face pe directorul „Sburătorului" mai puțin modernist. Este vorba, în fapt, despre o anumită opacitate față de concepția unui scriitor pe care Lovinescu s-a încăpățânat să îl analizeze prin grila modernistă, proliberală, care, de această dată, nu s-a potrivit.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

Critic față de moravurile vremii, veşnic nemulțumit de ceea ce îl înconjura, Caragiale a trecut adesea drept un sceptic iremediabil. Aceeaşi Oana Soare, mai sus citată, se contaminează şi ea cu acest mod tendențios de a privi lucrurile şi condamnă această viziune drept cinică:

> Ostilitatea față de viziunea cinică a lui Caragiale asupra efectelor şi consecințelor modernității, față de persiflarea nemiloasă a principiilor Revoluției Franceze se manifestă, într-o primă fază, aproape irațional... (Soare 2011: 143).

Surprinzător este faptul că, deşi comentase, în termeni rezonabili, antimodernitatea lui Ibrăileanu, ea nu sesizează că atitudinea dramaturgului se încadrează, chiar mai convingător, în această categorie. Aşa-zisul cinism nu reprezintă altceva decât o exagerare polemică, o figură de stil specifică a antimodernității, care, aşa cum arată Compagnon, se caracterizează, la acest nivel, prin recursul la imprecație sau vituperație. Aşa cum vom vedea mai târziu, soluția lui Caragiale diferă de imprecația eminesciană, autorul optând pentru ironie şi cinism ca forme de manifestare a neîncrederii sale față de modernizarea grăbită la care era supusă România.

Pentru a-i înțelege corect concepția despre societate şi modul cum privea mersul lumii româneşti, dramaturgul trebuie citit invers, dinspre textele ultimilor ani de viață spre manifestările critice ale maturității sau ale tinereții. Eliberat de presiunea actualității prin plecarea din țară, el diagnostichează, în *Morală şi educație*, societatea românească pe un ton echilibrat, fără resentimente, dovedindu-se un sceptic mântuit:

> Aşadar, să nu ne facem inimă rea şi spaimă gândindu-ne că lumea românească ar fi mai stricată ca altele. Nu, hotărât; neamul acesta nu e un neam stricat; e numai nefăcut încă; nu e pân-acum dospit cumsecade. E încă nelimpezit de mizeriile seculare sub care a mocnit cu junghetura frântă; încă nu crede în dreptate; încă nu poate scoate din sânu-i pe cine să-i poată comanda; încă nu ştie de cine să asculte, fiindcă nu are deocamdată încredere în nimini... (Caragiale 1965: 496).

Cum să înțelegem o asemenea atitudine? Ce s-a întâmplat cu combativul Caragiale? Dar cu ironia sa necruțătoare? Să fie vorba despre o schimbare semnificativă de optică? Se cuvine să facem precizarea că gândirea lui Caragiale (şi nu filosofia, cum consideră Marta Petreu[3]) este greu definibilă, aproape imposibil de subsumat unei singure categorii. Concepția sa este „reactivă", adică legată de anumite împrejurări din evoluția României. Caragiale nu este un teoretician propriu-zis sau un gânditor cu o sistemă bine pusă la punct, ci, mai degrabă, un denunțător. El reacționează, prin scris, în fața unor derapaje, pe care le taxează ironic, strecurând, uneori, considerații pe care le-am putea valoriza în sensul reconstruirii, din bucăți, a unui eşafodaj conceptual.

Autorul *Momentelor* se încadrează şi el, parțial, în coordonatele fixate de Compagnon, fapt firesc dacă ținem cont de limitele oricărui construct teoretic. Dincolo de aceste neajunsuri, să ne amintim că I.L. Caragiale abordează în câteva dintre textele sale problema modernității, pe care o priveşte însă critic, prin raportare la contemporani. Asemenea antimodernilor francezi sau lui Eminescu, care erau

[3] În volumul intitulat pretențios *Filosofia lui Caragiale*, ediția a II-a, Iaşi, Polirom, 2011.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

indignați de ideea revoluționară a votului universal, Caragiale își va manifesta nemulțumirea față de asemenea libertăți introduse pripit la noi, răstălmăcind celebrul dicton latin, „Vox populi, vox dei", pe care îl transformă în „box populi, box dei". El se dovedește un adept al teoriei elitelor și contestă oportunitatea implementării unora dintre drepturile stipulate prin Constituția de la 1866. Ca un antimodern veritabil, Caragiale nu anulează „legitimitatea statului român", ci deplânge lipsa unei societăți care să îl fi generat organic. De aceea, situația politică este deplânsă pe un ton necruțător:

> E falimentul unei întregi sisteme; e urmarea fatală a sacrei Constituțiuni, cu care ne-au dăruit în 66, după o noapte de chef și de traducere din belgienește, caricaturile iacobine de la 48 (Caragiale, *apud* Petreu 2011a: 171).

El vizează, de fapt, „Rrromânia" și „rrromânismul", adică modalitatea eronată în care erau înțelese și aplicate la noi ideile de modernitate din Europa occidentală. Dacă la nivelul gândirii autorul pamfletului *1907. Din primăvară până-n toamnă* nu este neapărat original, înscriindu-se în seria scriitorilor care și-au exprimat reticența față de formele occidentale, la nivel stilistic, Caragiale a impus o manieră inconfundabilă de a se raporta la aceste realități. Ea este reductibilă la „moft", termen-cheie care încapsulează întreaga sa gândire de factură antimodernă. „Moftul" devine, astfel, un cuvânt-emblematic pentru antimodernitatea lui Caragiale. Cel de-al șaselea topos, cel stilistic, devine și cel mai vizibil, grație talentului autorului *Nopții furtunoase*. Caragiale satirizează graba românilor de a îmbrățișa, neselectiv, ideile occidentale, manifestând rezerve critice antimoderne, pe care le îmbracă într-o ironie tipică. Așa cum am anticipat, figura stilistică specifică lui Caragiale nu este vituperația, ci ironia mușcătoare, când mai subtilă, când mai bruscă:

> În fiecare comună urbană se va organiza câte o societate dramatică, muzicală, gimnastică, ecuestră etc., care va primi de la comună și de la stat câte o bună subvenție. Administrația societății o va face un comitet de trei persoane, compus din primarul local, în persoană sau prin delegațiune, și, în caz de dizolvare a consiliului comunal, din președintele comisiei interimare; din un profesor cu titlu definitiv de la școala locală de grad superior, tras la sorți dintre colegii săi pe un period de trei ani (cel ce a funcționat o dată nu poate lua parte la tragerea la sorți pentru periodul următor) și din cel mai în vârstă dintre preoții locali (în orașele de reședință județeană, protopopul va trece în acest loc onorific indiferent de vârstă) (Caragiale 1965: 88).

Un asemenea pasaj, din *Notițe risipite*, lămurește așa-zisul scepticism al gândirii caragialiene. Din nefericire, critica l-a citit, reducționist, ca pe un simplu ironist, un dramaturg și prozator cu clare intenții satirice, fără să treacă mai departe pentru a explica resorturile unei asemenea atitudini. Ea își găsește rădăcinile în fundamentele antimodernității. Încăpățânarea de a sancționa graba modernizării definește gândirea lui Caragiale, care este, structural vorbind, un antimodern, având predispoziția rezistenței față de nou. El nu respinge modernul în sine, ci doar manifestă neîncredere, rezistență la presiunile modernității. În *Cercetare critică asupra teatrului românesc*, Caragiale își va asuma rolul de conștiință critică, exprimându-și convingerea că asemenea luări de poziție, constructive, sunt absolut necesare:

> firește că nici aci nu se putea face abatere de la principiul nostru statornic că noi facem în țara aceasta legi numai și numai spre a avea ce să călcăm și că autoritățile noastre sunt întemeiate nu spre paza și aducerea la îndeplinire, ci tocmai spre

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

> nesocotirea şi batjocura legilor. Încheiem această introducere, ce ne era neapărată, arătând cum că, din parte-ne, am pus de gând a da aci asupra teatrului românesc un şir de articole critice, pe cari ne vom sili a le face cât se va putea mai obiective, întru speranța că nu puțin bine vom aduce prin ele acestei instituții (Caragiale 1965: 132).

Asociat în mentalul colectiv imaginii de autor satiric, I.L. Caragiale se dovedeşte un foarte profund gânditor, care înțelege mersul societății în termenii unei dezvoltări fireşti, organice, de sorginte junimistă, contestând posibilitatea unor salturi prefigurate de formele moderne impuse de liberali. El cunoaşte România profundă şi obiectează față de aşteptările exagerate:

> Dar există în Europa occidentală, cu care voiți numaidecât să ne comparăm, un stat care să n-aibă încă 50 de ani de existență ca stat? Vreți numaidecât să ne potrivim cu Saxona şi cu Wurtembergul, ai? Cu Italia, nu-i aşa? Toate roadele dezvoltării seculare a Occidentului ați voi să le culegem de-a gata în România, să le găsim aşa, bătând din palme? D-voastră credeți că oamenii se pot îndopa artificial cu cultura repede şi nemistuită, cum se îndoapă păsările cu tulumba? Să rechiziționăm pe toți copiii de țăran şi să-i vârâm în şcoli, pentru ca să ne scază numărul analfabeților deodată cu 25%? Dar nu vedeți că este absurd ce pretindeți d-voastră? Şi ştiți pentru ce e absurd? Pentru că *nu cu-noaş-te-ți* țara românească (Caragiale 1965: 154).

Expresia cea mai evidentă a antimodernității lui Caragiale trebuie căutată în ciclul *Morală şi educație*, unde autorul se dovedeşte deschis posibilităților diferite de a înțelege lumea şi evoluția socială. Aici, el îşi asumă misiunea de a supune aceste prefaceri unui examen obiectiv:

> Că am făcut progrese satisfăcător dintr-un punct de vedere, nu mai încape vorbă. Cine citeşte istoria bietului popor românesc şi vede prin câte a trecut el de peste două veacuri şi mai bine, până să se-ntemeieze statul lui actual, înțelege că – oricâte lipsuri am constata la noi în comparație cu starea lumii civilizate şi oricât ne-am plânge de ele, unii din dragostea pentru el, alții din pretenții individuale mai mult sau mai puțin justificate – suntem departe de ce am fost ca de la ticăloşia cea mai adâncă la o stare cuviincioasă e omenie. Dar ia să zicem că am făcut progrese *uimitoare*... De! Parcă asta ar trebui s-o lăsăm s-o zică filo-românii cari trec pe la noi din când în când în escursiune de plăcere sau de... daraveri cu statul (Caragiale 1965: 193).

Acesta este, de fapt, mecanismul gândirii caragialeşti. O modestie care se transformă într-o atitudine rezervată față de tot ceea ce este exagerat sau strident. Caragiale rămâne, din acest motiv, una dintre vocile fundamentale pentru modernizarea temeinică a societății româneşti. Trebuie să recunoaştem, alături de Marta Petreu, rolul său de întemeietor: „Caragiale a avut filosofia locului şi-a vremii sale" (Petreu 2011a: 209), chiar dacă afirmația s-ar cuveni însă nuanțată, în sensul că influența junimistă a fost completată cu o gândire personală, impusă de experiența proprie şi de structura temperamentală a scriitorului, care găsea remedii personale. Aici e, de altfel, teritoriul lui Caragiale, un gânditor independent, cu puncte de vedere solide, din sfera antimodernității. Dacă antimodernitatea este *genul proxim* al publicisticii şi corespondenței caragialiene, atunci ironia şi luciditatea constituie *diferența specifică*.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

4. Două fațete ale antimodernității: Eminescu şi Caragiale

Puşi față în față, Eminescu şi Caragiale se înfățişează posterității ca versanții aceluiaşi pisc – antimodernitatea. Ambii urmăresc, în ultimă instanță, propăşirea neamului românesc. Pornind de la un ideal comun, ei se despart în ceea ce priveşte mijloacele sale de realizare. Diferențele majore țin, în primul rând, de structura interioară, dar şi de maniera originală de a se raporta la acest fenomen. Din această perspectivă, gândirea eminesciană se dezvăluie ca expresie a unei antimodernități înecate de elanuri naționaliste şi de utopism. Cu precizarea că, la acel moment, naționalismul nu avea conotațiile negative induse de corectitudinea politică de astăzi. Privită retrospectiv, publicistica eminesciană se dovedeşte expresia unui patriotism sincer, poate desuet, dar extrem de important în configurarea unui segment important al identității naționale. Oricât de controversată, moştenirea eminesciană rămâne fundamentală prin influența pe care a avut-o şi încă o are asupra mentalului colectiv şi în dezbaterea publică. Dimensiunea donquijotescă nu-i anulează importanța, ci îi conferă o notă de sublim.

Mai aproape de inima antimodernității rămâne Caragiale, a cărui concepție despre mersul societății româneşti se dovedeşte, cu un clişeu, extrem de actuală. Sceptic față de spectacolul politic (căruia îi şi căzuse victimă), dramaturgul se va retrage în spatele măştii de cinic, ironizând consecvent neajunsurile pe care le sesiza. Fără studiile unui Eminescu, format într-un mediu germanic (care dicta mersul gândirii şi ştiinței europene la 1870), Caragiale posedă o intuiție remarcabilă a unor adevăruri ascunse îndărătul discursului politic. De aici, ştiința de a se poziționa la o anume distanță de evenimente, distanță care îi permite o atitudine ironică, ieşită din convingerea datoriei şi din credința posibilității unei finalități ameliorative. Iar posteritatea avea să confirme justețea opiniilor lui Caragiale şi meritele sale în şlefuirea identității româneşti:

> După inteligență, calitatea cea mai izbitoare a operei lui este, pentru mine, absența oricărui proiect mesianic sau utopic de schimbare a omului şi a lumii (Petreu 2011a: 231).

Dominanta antimodernității lui Caragiale rămâne, într-adevăr, luciditatea.

Trecuți prin filtrul antimodernității, Eminescu şi Caragiale se dezvăluie ca ipostaze complementare ale acestui mod de a se raporta la nou şi la schimbările din societatea românească. Reticența față de „schimbarea la față a României" nu trebuie înțeleasă ca opoziție la modernitate, ci, mai degrabă, ca semn ale unui concepții personale vizând evoluția firească a țării. Manifestată în forme diferite (după cum am văzut), gândirea lor social-politică devine parte integrantă a discursului identitar românesc, pe care l-a influențat în chip hotărâtor.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)

Bibliografie

Caragiale 1965: I.L. Caragiale, *Opere*, IV (*Publicistica*), Bucureşti, Editura pentru Literatură.
Ciurel 2011: Daniel Ciurel, *Oratorul Eminescu. Structuri şi strategii retorice în publicistică*, Timişoara, „Mirton".
Eminescu 1980: Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX (*Publicistica*), studiu introductiv de Al. Oprea, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Eminescu 1989a: Mihai Eminescu, *Opere*, vol. X (*Publicistica*), coord. Al. Oprea, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Eminescu 1989b: Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XVI (*Corespondenţă*), coord. Al. Oprea, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Gregori 2008: Ilina Gregori, *Ştim noi cine a fost Eminescu?*, Bucureşti, „Art".
Martin 2008: Mircea Martin, *O iniţiativă restauratoare necesară*, prefaţă la Antoine Compagnon, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, traducere din limba franceză de Irina Mavrodin şi Adina Dinițoiu, prefaţă de Mircea Martin, Bucureşti, „Art".
Petreu 2011a: Marta Petreu, *Filosofia lui Caragiale*, ediția a II-a, Iaşi, Polirom.
Petreu 2011b: Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iaşi, Polirom.
Pop 1978: Augustin Z.N. Pop, *Pe urmele lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, „Sport-turism".
Simion 2012: Eugen Simion, *În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor*, ediția a II-a, Bucureşti, „Curtea Veche".
Soare 2011: Oana Soare, *Paradoxurile unui critic (fals) tradiționalist. A fost G. Ibrăileanu un spirit antimodern?*, „Philologica Jassyensia", an VII, nr. 2 (14), p. 141-151.
Spiridon 1984: Monica Spiridon, *Eminescu. O anatomie a elocvenței*, Bucureşti, „Minerva".
Spiridon 2003: Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Bucureşti, „Curtea Veche".

Eminescu and Caragiale as Anti-Modernists

Having as a starting point Antoine Compagnon's recent book, *The Anti-Moderns. From Joseph de Maistre to Roland Barthes*, the present paper aims at examining the so-called philosophy of Mihai Eminescu and I. L. Caragiale, as it is manifested in their journalistic activity, but also in their literary work, where they develop an original social and political thinking.

On the other hand, the paper will question several points of view belonging to some of the most important literary critics starting from Ibrăileanu and Lovinescu and ending up with Eugen Simion or Marta Petreu. The main idea is that we can no longer accept terms such as extreme social criticism or mere irony and we need to define Eminescu's and Caragiale's thinking in terms of recent, more appropriate theories. That is why, the papers tries to prove that the above mentioned writers illustrate, to a certain point and in different manners, the concept of "anti-modernity", as it was defined by Antoine Compagnon.

BDD-A1072 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:54 UTC)